आपत्काळातील संजीवनी : आयुर्वेद – खंड २

औषधी वनस्पतींची लागवड कशी करावी ?

मराठी (Marathi)

ग्रंथाचे मार्गदर्शक

हिंदु राष्ट्राच्या स्थापनेचा उद्‌घोष करणारे

सच्चिदानंद परब्रह्म डॉ. जयंत बाळाजी आठवले

ग्रंथाचे संकलक

पू. (कै.) वैद्य विनय नीळकंठ भावे आणि

वैद्य मेघराज माधव पराडकर

विशेष साहाय्य

डॉ. दिगंबर नभु मोकाट

प्राध्यापक, वनस्पतीशास्त्र विभाग, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ.

सनातन संस्था

卐 हा ग्रंथ न्यूनतम १० आप्तेष्ट आणि कार्यालयीन सहकारी यांना भेट द्या !

卐 हा ग्रंथ वाचनालये, रुग्णालये आदी ठिकाणी ठेवण्यास संबंधितांना सांगा !

प्रकाशक : सनातन भारतीय संस्कृती संस्था
खोली क्र. १०३, सनातन आश्रम, सनातन संकुल,
पोस्ट – 'ओएन्‌जीसी', देवद, तालुका पनवेल,
जिल्हा रायगड (महाराष्ट्र) ४१० २२१.
दूरभाष क्रमांक : +९१ (०२१४३) २३३१२०

अन्य दू.क्र. : **गोवा** : +९१ (०८३२) २३१२६६४ **रत्नागिरी** : +९१ (०२३५२) २२९७७०
सांगली : +९१ (०२३३) २३२०३८३ **मुंबई** : +९१ ८६९३०८४५४५

संगणकीय पत्र (ई–मेल) : granth@sanatan.org

मुखपृष्ठ संकल्पना : श्री. अजय गजानन पिंगळे अन् सुश्री भाविनी प्रताप कापडिया

'औषधी वनस्पतींची लागवड करा !' या मूळ खंडाची (पहिली आवृत्ती : १४ मे २०१५) सहा पुनर्मुद्रणे प्रकाशित झाली आहेत. एप्रिल २०१८ मध्ये या मूळ खंडाचे विभाजन 'जागेच्या उपलब्धतेनुसार औषधी वनस्पतींची लागवड' आणि 'औषधी वनस्पतींची लागवड कशी करावी ?' या २ खंडांत केले आहे.

प्रस्तुत ग्रंथ हिंदी, इंग्रजी आणि कन्नड या भाषांमध्ये उपलब्ध.

आवृत्ती पहिली : अक्षय्य तृतीया, कलियुग वर्ष ५१२० (१८.४.२०१८)

आतापर्यंत ग्रंथाच्या ५ सहस्र ८०० प्रती प्रसिद्ध !

सहावे पुनर्मुद्रण : गुडीपाडवा, कलियुग वर्ष ५१२६ (९.४.२०२४)

मुद्रणस्थळ : राम सीता प्रिंटिंग प्रेस, कोल्हापूर

अर्पणमूल्य : ₹ ९०/- (₹ 90/-)

ISBN 978-93-87508-29-3

ॐ

ग्रंथ क्र. : ३०९

© **प्रकाशक** All rights are reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of the original publisher. Violators will be liable for criminal / civil action.

卐 सनातनची गुरुपरंपरा 卐

प.पू. भक्तराज महाराज, इंदूर, मध्यप्रदेश.

डॉ. आठवले यांचे गुरु आणि सनातन संस्थेचे श्रद्धास्थान

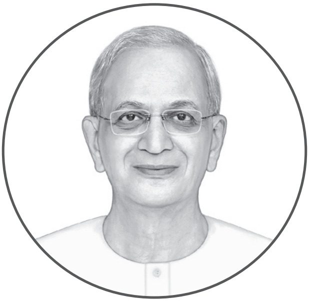

सच्चिदानंद परब्रह्म डॉ. जयंत आठवले

सनातन संस्थेचे संस्थापक

श्रीसत्‌शक्ति

(सौ.) बिंदा सिंगबाळ

श्रीचित्‌शक्ति

(सौ.) अंजली गाडगीळ

(सच्चिदानंद परब्रह्म डॉ. जयंत आठवले यांच्या आध्यात्मिक उत्तराधिकारी)

ग्रंथ-निर्मितीविषयी मार्गदर्शक सच्चिदानंद परब्रह्म डॉ. जयंत आठवले यांच्या अद्वितीय कार्याचा संक्षिप्त परिचय !

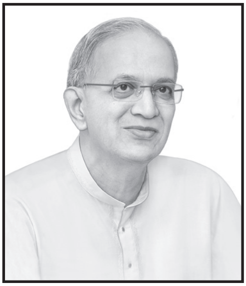

१. ‘ईश्वरप्राप्तीसाठी कला’ याविषयी मार्गदर्शन आणि संगीत, नृत्य इत्यादी कलांचे सात्त्विक सादरीकरण करण्याविषयी संशोधन

२. आचारपालनातील कृती, धार्मिक कृती आणि बुद्धीअगम्य घटना यांचे वैज्ञानिक उपकरणांद्वारे संशोधन

३. शारीरिक आणि मानसिक, तसेच वाईट शक्तींच्या त्रासांवरील उपायपद्धतींविषयी संशोधन

४. २०.३.२०२४ पर्यंत २ बालक-संतांची, तसेच ६० टक्क्यांहून अधिक आध्यात्मिक पातळी असलेल्या २२७ अन् अन्य ९१८ दैवी बालकांची ओळख समाजाला करून दिली आहे. दैवी बालकांविषयी संशोधनही चालू आहे.

५. स्वतःचा (सच्चिदानंद परब्रह्म डॉ. आठवले यांचा) देह, स्वतःच्या वापरातील वस्तू यांच्यातील दैवी पालटांविषयी संशोधन अन् स्वतःच्या महामृत्यूयोगाचा संशोधनात्मक अभ्यास

(संपूर्ण परिचयासाठी वाचा – www.Sanatan.org)

सच्चिदानंद परब्रह्म डॉ. आठवले यांचे साधकांना आश्वासन !

स्थूल देहा असे स्थलकालाची मर्यादा ।
कैसे असू सर्वदा सर्वा ठायी ।।
सनातन धर्म माझे नित्य रूप ।
त्या रूपे सर्वत्र आहे सदा ।। – जयंत बाळाजी आठवले
१५.५.१९९६

ग्रंथाच्या संकलकांचा परिचय

पू. (कै.) विनय नीळकंठ भावे (आयुर्वेद प्रवीण)

यांना ४ पिढ्यांचा वैद्यकीय वारसा लाभला होता. ते सनातनचे ३५ वे संत, तसेच 'श्री अनंतानंद औषधालय' या कारखान्याचे संस्थापक होते. शास्त्रीय आणि प्रभावी औषधांचे निर्माते म्हणून त्यांची ख्याती होती.

वैद्य मेघराज माधव पराडकर (आयुर्वेदाचार्य)

संस्कृत पारंगतही आहेत. त्यांनी सनातनच्या रामनाथी (गोवा) येथील आश्रमात 'आयुर्वेदीय चिकित्सक' अन् ग्रंथ-विभागात 'ग्रंथांचे संकलक' म्हणून सेवा केली आहे. सध्या ते गोव्यात 'आयुर्वेदीय चिकित्सक' म्हणून व्यवसाय करत आहेत.

परात्पर गुरु डॉ. जयंत आठवले यांच्या 'सच्चिदानंद परब्रह्म' या उपाधीविषयी विवेचन !

१३.७.२०२२ पासून 'सप्तर्षी जीवनाडीपट्टी'च्या वाचनाच्या माध्यमातून सप्तर्षींनी आज्ञा केल्याप्रमाणे परात्पर गुरु डॉ. आठवले यांना 'सच्चिदानंद परब्रह्म' ही उपाधी लावण्यात येत आहे. त्यापूर्वी त्यांना ग्रंथांमध्ये 'प.पू.' आणि 'परात्पर गुरु' या उपाध्यांनी संबोधले आहे. यानुसार ग्रंथाच्या मुखपृष्ठावर आणि ग्रंथात तसा तसा उल्लेख केला आहे.

टीप : ग्रंथातील काही सूत्रांच्या (मुद्यांच्या) शेवटी मराठी किंवा इंग्रजी अक्षरांत संकेतांक वा सांकेतिक चिन्हे कार्यालयीन सोयीसाठी दिली आहेत. त्यांचा लिखाणाशी संबंध नाही. काही अपरिहार्य कारणामुळे काही संकेतांक इंग्रजीत ठेवले आहेत.

अनुक्रमणिका

(काही वैशिष्ट्यपूर्ण मथळे खाली दिले आहेत.)

१.	औषधी वनस्पतींच्या लागवडीपूर्वी लक्षात घेण्याची सूत्रे	९
२.	कुंड्यांमध्ये झाडे कशी लावावीत अन् त्यांची काळजी कशी घ्यावी ?	९
३.	भूमीसंदर्भातील लक्षात घ्यावयाची महत्त्वाची सूत्रे	१७
४.	रोपे बनवण्यास आवश्यक असलेली रोपवाटिका	२२
५.	सेंद्रिय (नैसर्गिक) खते आणि कीटकनाशके यांचे विविध पर्याय	२९
६.	विविध आकाराच्या वनस्पतींची लागवड कशी करावी ?	३२
७.	वनस्पतींच्या लागवडीसाठी जुन्या टायर्सचा उपयोग	३४
८.	औषधी वनस्पतींपासून मिळणाऱ्या उत्पन्नाची काढणी अन् साठवण	३५
९.	औषधी वनस्पतींची लागवड साधना म्हणून करा !	३९
१०.	सत्त्व, रज आणि तम या त्रिगुणांचा वनस्पतींवर होणारा परिणाम	४२
११.	वनस्पतींना होणाऱ्या वाईट शक्तींच्या त्रासांवर आध्यात्मिक उपाय	५७
१२.	लागवडीसाठी उपयुक्त आध्यात्मिक यंत्रे	६०
१३.	लागवडीसाठी उपयुक्त काही तोडगे	६७
१४.	लागवडीसाठी उपयुक्त मंत्र-उपाय	६९
卐	संकलकांचा वैज्ञानिक दृष्टीकोन आणि अन्य माहिती	८७

आपत्काळात नागरिकांच्या रक्षणाचा
मूलमंत्र ठरणारा सनातनचा ग्रंथ !

अग्निहोत्र

लागवडीसंदर्भात मंत्रादी वैशिष्ट्यपूर्ण आध्यात्मिक उपाय सांगणारे परात्पर गुरु (कै.) परशराम पांडे महाराज यांचा परिचय

परात्पर गुरु (कै.) पांडे महाराज यांनी त्यांची शेवटची १२ वर्षे देवद, पनवेल येथील सनातन आश्रमात वास्तव्य करून आश्रमाला चैतन्यमय बनवले. अध्यात्म, धर्म, वेद, उपनिषदे, इतिहास, राजकारण, वास्तुशास्त्र, कला अशा नानाविध विषयांवर त्यांचे प्रभुत्व होते. शारीरिक, मानसिक आणि आध्यात्मिक त्रास, तसेच दैनंदिन अडचणी यांवर उपाय म्हणून त्यांनी वेदादी ग्रंथांतील शेकडो मंत्र, तसेच यंत्रे आणि तोडगे शोधले. या उपायांचा साधकांना पुष्कळ लाभ होत आहे. यांतील काही उपाय या ग्रंथात दिले आहेत. सनातनशी सर्वार्थाने एकरूप झालेले परात्पर गुरु (कै.) पांडे महाराज यांनी ३.३.२०१९ या दिवशी देहत्याग केला.

ग्रंथासाठी विशेष साहाय्य करणारे डॉ. दिगंबर नभु मोकाट यांचा परिचय

डॉ. दिगंबर नभु मोकाट (एम्.एस्सी., पीएच्.डी.) हे वनस्पती वर्गीकरण शास्त्र, वनस्पती जैविक विविधता, वनस्पती-मानव संबंध शास्त्र आणि औषधी अन् सुगंधी वनस्पती या विषयांवर संशोधन करत असून अरण्ये आणि औषधी वनस्पती यांविषयी समाजात जागृती करत आहेत. त्यांनी ८ संशोधन प्रकल्पांवर सहसंशोधक आणि ४ प्रकल्पांवर प्रमुख संशोधक म्हणून काम केले आहे. त्यांना विविध राज्यस्तरीय अन् राष्ट्रीय पुरस्कार प्राप्त झाले आहेत. त्यांनी प्रस्तुत ग्रंथासाठी स्वतःच्या ग्रंथांतील लिखाण विनाअट निःस्वार्थ भावाने उपलब्ध करून दिले अन् आम्हाला तत्परतेने मार्गदर्शन केले. याकरिता आम्ही त्यांच्याप्रती कृतज्ञ आहोत.

मनोगत

शेती-बागायतीप्रमाणेच औषधी वनस्पतींची लागवड करण्यापूर्वीही माती, पाणी, वातावरण आदींचा विचार करणे आवश्यक असते. याचे विवेचन या ग्रंथात केले आहे. औषधी वनस्पतींच्या सर्वांगिण जोपासनेसाठी भौतिक स्तरावरील नैसर्गिक खते आणि कीटकनाशके यांच्यासह आध्यात्मिक स्तरावरील यंत्रे, तोडगे, मंत्र आदी आध्यात्मिक उपायही आवश्यक ठरतात. असे दोन्ही स्तरांवरील विवेचन हे या ग्रंथाचे वैशिष्ट्य आहे. 'या ग्रंथाच्या अभ्यासाने वाचकांना शास्त्रीय पद्धतीने औषधी वनस्पतींची लागवड करता येवो', ही श्री गुरुचरणी प्रार्थना ! – **संकलक**

सनातनच्या दोन सद्‌गुरूंच्या नावांच्या आधी विशिष्ट आध्यात्मिक उपाधी लावण्यामागील कारण

जीवनाडीपट्टी-वाचनाद्वारे सप्तर्षींनी केलेल्या आज्ञेनुसार १३.५.२०२० पासून सद्‌गुरु (सौ.) बिंदा नीलेश सिंगबाळ यांना 'श्रीसत्‌शक्ति (सौ.) बिंदा नीलेश सिंगबाळ' आणि सद्‌गुरु (सौ.) अंजली मुकुल गाडगीळ यांना 'श्रीचित्‌शक्ति (सौ.) अंजली मुकुल गाडगीळ' असे संबोधले जात आहे. या संतद्वयी सच्चिदानंद परब्रह्म डॉ. आठवले यांच्या आध्यात्मिक उत्तराधिकारी आहेत.

'रोग होऊच नयेत', यासाठी मार्गदर्शक सनातनचा ग्रंथ !

आयुर्वेदानुसार आचरण करून औषधांविना निरोगी रहा !

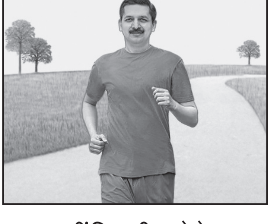

प्रतिदिन व्यायाम किंवा योगासने करणे, योग्य वेळी आणि योग्य प्रमाणात पचायला हलका पण सकस आहार घेणे, पुरेशी झोप घेणे आदी दिनचर्येतील मूलभूत कृती केल्यास रोगप्रतिकारक शक्ती वाढून शरीर निरोगी राहते.

या कृतींविषयी सोपे अन् सविस्तर मार्गदर्शन करणारा ग्रंथ !